

 Michaël Girardin, *L'offrande et le tribut. Histoire politique de la fiscalité en Judée hellénistique et romaine (200 a.C. - 135 p.C.)*, Scripta antiqua 152, Ausonius Éditions: Bordeaux 2022, s. 541.

„Na tym świecie pewne są tylko śmierć i podatki.”

Benjamin Franklin w liście do Jean-Baptiste Leroy'a, 1789

Książka Michaela Girardina pt. „L'Offrande et le tribut” („Ofiara i trybut”) jest przere-dagowaną i skróconą wersją jego rozprawy doktorskiej, obronionej na Uniwersytecie w Metz w 2017 roku.

Głównym zagadnieniem, które zbadał autor i zostało ono przez niego zapowiedziane w tytule, jest system podatkowy Judei okresu hellenistycznego i rzymskiego. Takie określenie automatycznie wyznacza ramy czasowe analizowanego zagadnienia, które dodatkowo zostały zapisane w podtytule książki. Badany okres rozpoczyna się w roku 200 przed Chr. – co związane jest z włączeniem Judei pod panowanie Seleucydów – i zamyka się rokiem 135 po Chr. – co z kolei wynika ze zmierzchu powstania Bar-Kochby i utworzenia *Syria Palaestina*.

Recenzowane dzieło zostało rozpisane przez autora na trzy części. Oprócz tego treść została ujęta w dziesięć rozdziałów poprzedzonych „Wprowadzeniem ogólnym” i zakończonych „Konkluzją ogólną”. Część pierwsza to: „Dziedzictwo” (ss. 35-120 i rozdziały I-III), dotyczy ona zagadnień znaczeniowych i leksykalnych pojęć fiskalnych. Część druga została zatytułowana „Złamanie” (ss. 121-292, rozdziały IV-VI) i dotyczy okresu od 200 roku przed Chr. do 6 roku po Chr. Trzeci rozdział ma podtytuł „Kryzys” (ss. 295-470, rozdziały VII-X) i obejmuje czas od 6 do 135 roku po Chr.

W pierwszym rozdziale M. Girardin zaprezentował pojawiającą się terminologię dotyczącą systemu podatkowego i wskazał na jej kłopotliwą niejednoznaczność. Następnie wskazał na dwa zasadnicze terminy „offrande” i „tribut”. Pierwszy określił jako podatek religijny, a drugi jako należność nakładaną przez panującą władzę polityczną. W drugim rozdziale autor poddał analizie procesy fiskalne opisane w Biblii Hebrajskiej, jednak główny jego wniosek mówił o potrzebie pogłębionych badań w tym temacie ze względu na to,

że późniejsze praktyki podatkowe nierzadko były rozumiane ahistoryczne we wcześniejszych okresach. Następnie w rozdziale trzecim zanalizował zagadnienie dziesięcin na rzecz świątyni, podatku świątynnego „Qorbân”. Ta analiza wskazała, że dziesięciny w naturze przypadały stanowi kapłańskiemu, zaś pieniądze i inne kosztowności trafiały bezpośrednio do skarbcza Świątyni.

W kolejnych rozdziałach Girardin skorzystał bardziej z układu chronologicznego niż tematycznego. Wyodrębnił najpierw trzy okresy. W rozdziale czwartym opisał podatki w okresie Seleukidów, w piątym Hasmoneuszy, a w szóstym rozdziale omówił system fiskalny, który pojawił się w czasie od podboju rzymskiego do końca panowania Heroda Wielkiego. Podatki nakładane w tych okresach wzbudzały różne reakcje wśród Żydów. Zaczęło się od pozytywnego nastawienia w czasach Antiocha III – wynikało to z korzystnej polityki podatkowej i skutkowało przyjaznymi relacjami z syryjską władzą. By następnie przerodzić się w bunt w czasach Antiocha Epifanesa, gdy władca wprowadzał niekorzystny system fiskalny i zapragnął podatków oraz skarbu świątyni. Ten ucisk fiskalny, dotyczący również Świątyni Jerozolimskiej, i opór podatkowy stały się zjawiskami bardziej trwałymi. Jedynie za Jana Hirkana dziesięcina w całości została przekazana świątyni, zaś zaanektowanie Judei przez Rzym przyniosło dalszy wzrost obciążeń podatkowych.

Kolejne trzy rozdziały opisują obciążenia podatkowe czasów rzymskich w Judei po śmierci Heroda aż do zmięczenia powstania Bar-Kochby. W rozdziale VII autor ukazał zmieniające się obciążenia podatkowe dotyczące wszystkich Żydów i ich reakcje na nie w okresie od 6 do 66 roku po Chr. Z kolei w rozdziale VIII Girardin szerzej przyjrzał się podatkom nakładanym i płaconym przez poszczególne mniejszości i uczestników ekstremalnych wydarzeń od roku 6 do 73 po Chr. Zostali wspomniani esseńczycy, protochrześcijanie, zeloci wraz z Judą Galilejczykiem oraz uczestnicy oblężenia Jerozolimy i Masady. Autor oba rozdziały kończy krótką syntezą tego okresu, by następnie – w rozdziale IX – poddać analizie ofiary i trybuty po zburzeniu Drugiej Świątyni, ze szczególnym uwzględnieniem poniżającego i obelżywego *fiscus Iudaicus*. W ostatnim i najkrótszym, X rozdziale, Girardin zaprezentował próbę wykrystalizowania nowego systemu fiskalnego podczas powstania Bar-Kochby w latach 132-135 po Chr.

Wniosek, który płynie z lektury tego dzieła, jest taki, że dla Żydów obciążenia fiskalne miały duże znaczenie nie tylko ekonomiczne, ale też ideologiczne – pojawianie się jednych dowodziło upadku politycznego i popadanie w zależność, a inne stawały się znakiem jedności narodowej i troski religijnej. Dlatego też w układzie danin podatkowych znaczącą rolę pełniła Świątynia i jej skarb; zamach na dobra świątynne budził gwałtowną reakcję ze strony dużej grupy Żydów.

Pewną trudnością w odbiorze tekstu M. Girardina są wysublimowane i rozbudowane dyskusje i analizy. Z jednej strony dostarczają dużo materiału, a z drugiej utrudniają uzyskanie finalnej odpowiedzi, prowadząc do pewnej frustracji. Dzieje się tak, gdy na przykład autor poświęca wiele stron na wnioskowanie tylko po to, by dojść do konkluzji, że nie można

na pytanie odpowiedzieć lub odpowiedź pozostaje zdecydowanie wątpliwa. Pozostawia to czytelnika w zawieszeniu co do statusu historycznych rekonstrukcji. Albo też kilkakrotnie ważne stwierdzenia autor prezentuje tylko po to, by je następnie głęboko zniuansować, kończąc jednak ich zanegowaniem. Najlepszy przykładem na to jest dwuznaczna dyskusja wokół rozumienia *fiscus Iudaicus*.

Niemniej książka jest bez wątpienia dla każdego wyśmienitym przewodnikiem po administracji Judei w czasach Seleukidów, Hasmoneuszy i Cesarstwa Rzymskiego do 135 roku po Chr. Równocześnie jej największą wartość to właśnie konsekwentne, dociekliwe, systematyczne i szczegółowe wyłożenie historii fiskalnej Judei. Dzieło M. Girardina wnosi znaczący wkład we współczesną próbę zrozumienia stosunków społeczno-ekonomicznych w Judei.